

Historian opetuksia¹

Suomen kielen systemaattinen tieteellinen tutkimus alkoi hahmottua 1800-luvun puolen välin jälkeen. Alkuvaiheissaan tämä tutkimus liittyi toisaalta laajempiin ideologisiin kehyksiin, toisaalta hyvin käytännöllisiin päämääriin. Suomen kielen tutkimus oli keskeinen osa suomalaiskansallisen identiteetin rakentamista. Samalla tämän tutkimuksen oli määrä palvella suomen kirjakielen kehittämistyötä, joka oli 1800-luvun suuria kansallisia haasteita.

Suomen kielen tutkimuksen varhaiset aatteelliset ja yhteiskunnalliset sidokset antoivat uudelle tutkimusalalle erityisaseman suomalaisessa tiede-elämässä. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella kiinnostus suomea ja sen sukukieliä kohtaan ulottui laajoihin kansalaispiireihin. Fennistiikkaa ei tarvinnut markkinoida suurelle yleisölle ja päättäjille samalla tavoin kuin nyt, 100 vuotta myöhemmin. Myöskään lahjakkaista tutkijoista ei tuolloin ollut pulaa. Suomen ja sen sukukielten tutkimus eli vuosisadan vaihteessa kulta-aikaansa.

Toisaalta suomen kielen tutkimuksen yleisempi aatehistoriallinen tausta koitui aikaa myöten myös alan rasiiteeksi. 1800-luvulla monet johtavat suomen kielen tutkijat olivat samalla myös suomalaiskansallisen liikkeen johtohahmoja. Suomen kielen tutkijoiden kaksoisrooli johti puolestaan monien fennistien etäännyttämiseen konkreettises-

ta tutkimustyöstä. Kielentutkijan työ muuttui kulttuurivaikuttajan rooliksi. Tähän rooliin liittyi puolestaan alusta lähtien tietynlainen oikeassa olemisen perinne. Koska suomen kielen tutkija teki kansallisesti merkittävää kulttuurityötä, mitään hänen tekemäänsä ei voinut asettaa kyseenalaiseksi. Tämä koski nimenomaan ajan johtavia fennistejä.

1800-luvun fennisteistä näkyvin ja lahjakkain oli nuori E. N. Setälä, jonka pitkä varjo hallitsi suomen kielen tutkimusta aina 1900-luvun puoliväliin asti. Nuori Setälä oli poikkeuksellisen monipuolinen tutkija, jonka mielenkiinto kohdistui niin suomen kielen synkroniseen kuvaukseen kuin kielihistoriaankin. Setälän *Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi* sekä *Suomen kielen lauseoppi* olivat aikanaan merkittäviä saavutuksia, mutta ne myös ennen pitkää johtivat suomalaisen kieliopinkirjoituksen jähmettymiseen vuosikymmeniksi. Merkillistä tässä on se, että Setälä itse toimi puheenjohtajana kielioppikomiteassa, jonka v. 1915 julkaisema kielioppiluonnos sisälsi hyvinkin moderneja näkemyksiä kielen olemuksesta ja rakenteesta.

Vielä vahvemmin Setälä vaikutti suomen kielen diakroniseen tutkimukseen. Setälän suomalais-ugrialaisten kielten tempus- ja modustunnuksia käsitellyt väitöskirja sekä 1890-luvun alussa ilmestynyt *Yhteissuomalainen äännehistoria* toivat junggrammaattisen tutkimussuunnan tuoreeltaan suomen kielen tutkimukseen. Näihin aikoihin, 1800-luvun lopulla, Setälä oli aivan eurooppalaisen kielentutkimuksen avantgardisessa kärjessä. Tässä mielessä ei olekaan mitään ihmeteltävää siinä, miten hän kuvaa Budapestissa 1880-luvun lopulla kuuntelemaan Bu-

¹ Kirjoitus perustuu Fennistiikan nykytila ja tulevaisuus -teemapäivän avaussanoihin.

denzin ja Simonyin, aikansa merkittävimpien unkarilaisten fennougristien, luentoja. Setälä kirjoitti niistä ystävälleen Antti Jalavalle näin:

»Yliopistossa kuuntelen nykyään Budenzin ja Simonyin luentoja, jotka ovat kahdessaakin suhteessa hyvät, sekä aineen että kielen oppimisen vuoksi. Niinkuin jo viime kirjeessäni mainitsin, eivät Budenzin ja minun kielitieteelliset fundeeringini tahdo mallata yhteen. Budenz on julkisesti vanhan-aikuinen ja konservatiivi, eivätkä häneen näytä syytkään paljon pystyvän. Hän on jonkun kerran minua attakeerannut, joten väittely on syntynyt. Ei hän kuitenkaan ole pahakseen pannut tekemiäni muistutuksia, mutta [on] ollut itsepäinen. Minä olen valitettavasti melkein ihan yksin olevinani »uudemman» kannan edustana suomalais-ugrilaisella alalla. Thomsen on ainoa, joka pääasiassa on samalla kannalla kuin minä. Se ei tunnu oikein hauskalta, mutta tulevaisuudessa on varmaan kaikki toiseksi muuttu- va!»

Kaikki muuttuikin, kuten Setälä kirjeessään ennusti. Junggrammaattinen koulukunta juurtui suomen kielen tutkimukseen yli puoleksi vuosisadaksi. Vuosisadan vaihteessa kielentutkija Setälästä tuli poliitikko ja myöhemmin valtiomies Setälä, joka kuitenkin auktoriteettinsa turvin kanonisoi puolivalmiitkin ja suomen kielen tutkimusta yhä pahemmin jähmettäneet teoriansa, erityisesti kaiken selittävän astevaihteluteorian. Toisin kuin Budenz, Setälä myös pani kritiikin pahakseen. Sen saivat karvaasti kokea fennistiikan toisinajattelijat, joista osa pakeni yliopistosta käytännön työhön, osa vaiken, tai jotkut, kuten Kettunen ja Paa-sonen, kävivät loputonta sotaa Setälää ja myöhemmin – kuten Kettunen teki – hänen varjoaan vastaan.

Suurten auktoriteettien aikana fennistiikassa unohtui tieteen perusvaatimus, jonka mukaan tutkijan tehtävänä tulee olla asioiden ja ilmiöiden objektiivinen havainnointi, ei sitä vastoin niiden tulkitseminen sellaisiksi kuin niiden erilaisten teorioiden tai auktoriteettien mukaan pitäisi olla. Tutkijan tulisi olla, oli hän sitten vanha tai nuori,

koko ajan avoin uusille näkemyksille. Siinä vaiheessa kun tutkija alkaa nähdä vain yhden ainoan tavan oikeaksi, hän ei enää ole tutkija vaan uskovainen, joka julistaa kritiikittömästi joko omaa luomaansa tai opettajansa oppijärjestelmää. Tämän seikan oivaltaminen on erityisen tärkeää meille ikääntyville tutkijoille ja opettajille. Meitä on helposti vaanimassa sama vaara kuin vanhenevaa Setälääkin: emme halua antaa oppilaiden kulkea omia polkujaan, vaikka meidän tulisi pikemminkin moittia heitä luovuuden puutteesta, jos he kritiikittömästi toittavat vain opettajiensa ajatuksia.

Fennistiikalle ominainen konformismi ei liioin ole juuri jättänyt mahdollisuuksia rakentaviin konflikteihin. Tieteellisessä keskustelussa ristiriidat ovat usein hyvin hedelmällisiä etsittäessä uusia näkemyksiä ja uusia ratkaisuja jo selvinäkin pidettyihin kysymyksiin. Fennistiikan historia tuntee toki useitakin tutkijoiden välisiä konflikteja tai keskusteluja, joista monet ovat myös päässeet Virittäjän palstoille, mutta niitä on vaikea pitää rakentavina tai hedelmällisinä. Tärkeintä näissä keskusteluissa on yleensä ollut oikeassa oleminen, ei erilaisten näkemysten esittäminen. Tavallisesti auktoriteettinsa turvin vahvempi osapuoli on leimannut heikomman väärässä olevaksi, antamatta hänen mielipiteelleen mitään arvoa. Tästä syystä meiltä puuttuu fennistiikasta lähes kokonaan asiallinen, tieteellinen keskusteluperinne, jolle pitäisi olla ominaista se, että asiat kiistelevät, eivät ihmiset. Tämän seikan hyväksyminen on myös toimivan tiedeyhteisön ensimmäisiä edellytyksiä.

Fennistiikka on aina ollut ja on aina oleva suomalaisessa tieteenkentässä poikkeusasemassa. Olipa meillä tehty suomen kielen tutkimus hyvää tai huonoa, aina se on maailman parasta suomen kielen tutkimusta. Tämä seikka asettaa meille myös suuren vastuun. Meidän on toisaalta muistettava, että suomen kielen tutkimus on osa koko maailman kielentutkimusta. Meistä itsestämme riippuu, miten näkyvästi meidän kieleemme ja sen tutkimus pääsee kansainvälisillä foorumeilla esiin. Tässä suhteessa meillä on sitä paitsi paljon annettavaa kan-

Keskustelua

sainväliseen yleiskielitieteelliseen keskusteluun, koska meidän kielemme jo typologisesti poikkeaa indoeurooppalaisista kielistä, jotka yleensä ovat kielitieteellisen teorianmuodostuksen perustana. Toisaalta kansainväliseen keskusteluun osallistuminen edellyttää meiltä yleiskielitieteellisen teorianmuodostuksen ja käsitteistön tuntemista. Naapurimaassamme Ruotsissa on satunnaisesta keskustelukumppanista vaikea sanoa, onko hän ruotsin kielen vai yleisen kielitieteen edustaja. Meillä tämä raja on pysynyt tarpeettoman korkeana.

Monet meidän ongelmamme aiheutuvat fennistisestä perinteestä, ja siksi olen käsitellyt tässä menneitä aikoja. Suomen kielen tutkimusperinne juontuu ajalta, jolloin maassa oli vain yksi yliopisto. Nykyisin suomen kielen oppituoli on kahdeksassa yliopistossa. Lisäksi meillä on Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, jonka vastuulla on varsinkin suurten sanakirjahankkeiden loppuunsaattaminen. Tässä tilanteessa me joudumme miettimään monia alamme työnjakoon ja yhteistyöhön liittyviä kysymyksiä. Yksi konkreettinen kysymys on se, pitäisikö meidän – niin kuin sanotaan – profiloitua kukin omaan suuntaamme vai annamme opiskelijoille ja väitöskirjantekijöille täyden vapauden valita oman opinnäytetyönsä aiheen aiheesta, joka häntä kiinnostaa. Vai annamme opiskelijan etsiä ohjaajansa sieltä, mistä hän haluaa?

Nykypäivänä kysymys yhteistyöstä ja tutkimusyhteisöstä on meille kaikille kohtalonkysymys. Tieteenalana me emme nauti enää valtiiovallan erityistä suojelua. Sen vuoksi meidän on ansaittava oma paikkamme suomalaisen tieteen kentässä. Toisaalta tiedämme, että meitä tarvitaan. Meidän on vain tuotava se esiin tavalla, jonka yhteiskunta ja suuri yleisö ymmärtää. Suomen kieli ei, ainakaan nykyisellään, ole sillä tavoin uhanalainen kuin 1800-luvulla. Pikemminkin meitä uhkaa välinpitämättömyys omasta kielestämme, mikä ei sekään ole hyvä asia.

Ongelmana on kuitenkin se, että meidän pitää omilla teoillamme, omalla tutkimuksellamme ja omalla opetustyöllämme ansai-

ta se osuus, mitä tässä yhteiskunnassa pidämme itsellemme kuuluvana. Yksin meistä ei kukaan selviä. Eikä ole mielekästäkään yrittää rakentaa sellaista suomen kielen laitosta, jossa kaikki tutkimuksen osa-alueet olisivat yhtä vahvasti edusteilla. Sen sijaan meidän kokonaiskuvamme on vahva ja monipuolinen. Sitä meidän tulee korostaa myös valtiiovallan suuntaan.

HEIKKI PAUNONEN

Jaakon painia

Virittäjässä 3/1993 oli Jaakko Anhavan kirjoitus »Emme elä samassa maailmassa». Esitän kolme kommenttia, yhden Anhavan uskottavuudesta, toisen fennistiikasta ja kolmannen Virittäjän toimitusperiaatteista.

1. Anhava muistelee kymmenen vuoden (!) takaista keskustelutilaisuutta ja moittii sen yleislingvistisiä osanottajia, mm. minua. Anhavan mukaan lingvistit olisivat olleet haluttomia keskustelemaan historiallis-vertailevan fennistiikan edustajien kanssa ja väittäneet fennistiikkaa lahoksi ja mahoksi. Puheenvuoroistamme olisi huokunut henki »Siis ettehän te [fennistit] nyt voi ihan toissanne uskoa, että te teette vakavasti otettavaa tutkimusta?» (s. 434). Asenteellisuutemme takia avoin dialogi olisi mahdotonta.

Näyttöä Anhava ei kuitenkaan esitä. Eikä voikaan esittää, koska hänen väitteensä ovat tuulesta temmattuja. Laajoissa fennistiikkaa sivuavissa puheenvuoroissani *Nyky-suomen lauseoppia* (1979, Auli Hakulisen kanssa) ja *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne* (1983) otetaan eri tavoin huomioon klassisen fennistiikan relevantit traditiot. Jos Anhava näistä kirjoistakin voisi osoittaa kuvittelemaansa antifennististä asenteellisuutta ym., hän olisi jo uskottavampi.

Omana pyrkimyksenään vuonna 1983 Anhava ilmoittaa nyt olleen halun »rakentaa siltoja historiallis-vertailevan (ns. perin-